

Юрій ЧЕРЧЕНКО (Київ)

ЛИСТУВАННЯ ОЛЕГА ОЛЬЖИЧА ТА ДОКУМЕНТИ ПРО НЬОГО В АРХІВІ ОУН У КИЄВІ

В Архіві ОУН у Києві зберігається низка документів відомого українського поета, вченого-археолога й одного з провідних діячів ОУН Олега Кандиби-Ольжича. Передусім йдеться про його листування з чільними діячами ОУН. Листування Олега Ольжича є також у відділі рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, де створено особовий фонд О. Ольжича. У цьому фонді знаходиться листування Олега Ольжича з родиною, зокрема з батьком, відомим українським поетом Олександром Олесем-Кандибою, та іншими особами. Серед них і лист товариша Ольжича і одного з його найближчих співробітників по Культурній референтурі Олега Лашенка¹.

Листування Олега Ольжича в Архіві ОУН у Києві налічує 30 документів: 28 документів – це листування з Головою ПУН Євгеном Коновальцем, крім того лист організаційного референта ПУН Миколи Сціборського до Олега Ольжича, датований 1 травня 1937 р.², і лист фінансового референта ПУН Омеляна Сеника до Олега Ольжича від 9 листопада 1937 р.³. Листування Олега Ольжича з Євгеном Коновальцем охоплює період від вересня 1936 р. до кінця 1937 р. Зміст цього листування пов'язаний з діяльністю очолюваної Ольжичем культурної референтури ПУН. Принагідно слід зазначити, що це листування ставить під сумнів усталене в історичній літературі твердження про те, що Ольжич у 1937 р. очолив новостворену культурну референтуру ПУН⁴. Напевно, рішення про створення такої референтури було прийняте ще в 1936 р., адже вже з вересня 1936 р. Олег Ольжич практично займається вирішенням різних проблем, пов'язаних з її діяльністю, а сам термін “культурна референтура” з'являється вперше в його листі до Євгена Коновальця від 14 грудня 1936 р.

¹ Лисенко Н. Архів Олега Ольжича в Україні // Олег Ольжич. In *memoriam*: Спогади, статті. – К., 2008. – С. 372–382.

² Листування Олега Ольжича з Євгеном Коновальцем і Миколою Сціборським планується опублікувати в журналі “Український історик”.

³ Цього листа опубліковано. Див.: Черченко Ю. Неопубліковані документи про Олега Ольжича (1937–1941 рр.) // *Історичний журнал*. – 2007. – № 5. – С. 111–124.

⁴ Мірчук П. Нарис історії ОУН. – Мюнхен; Лондон; Нью-Йорк, 1968. – С. 482; Маруняк В. Культурна Референтура ПУН в роках 1937–1942 // *Український історик*. –

Багато сюжетів цього листування пов'язано також з перебуванням Ольжича в Італії в 1937 р. Дізнаємося ми з листів і про деякі подробиці особистого життя Олега Кандиби-Ольжича. Так, у листі до Є. Коновальця від 9 березня 1937 р. О. Ольжич пише: “Хочу повідомити Вас про одну обставину, що відноситься до мого особистого життя. Я правдоподібно незабаром оже-нюся. Це може статися в найближчих тижнях, або пізніше, в залежності від того як складуться тут мої справи!” Очевидно, тут Ольжич пише про свої стосунки зі студенткою Американської школи передісторичних дослідів Етель Лессер, з якою він познайомився в археологічній експедиції.

Переважна більшість листів Олега Ольжича до Євгена Коновальця є автографами, написаними чорнилом (крім двох листів, які надруковані на машинці). Листи ж Є. Коновальця до О. Ольжича, навпаки, є машинописними або рукописними копіями. Відповідно можна зробити висновок, що це листування походить з архіву Голови ПУН.

Крім названих вже документів, в Архіві ОУН у Києві є ще два автографи Олега Ольжича. Після вбивства Євгена Коновальця було організоване спеціальне розслідування. Серед різних заходів у ході цього розслідування всіх чільних діячів ОУН просили написати все, що вони знали про особу Кіндрата Полуведька, про якого пізніше стало відомо як про агента НКВД. Олег Ольжич також склав це вияснення. Документ, датований 1940-м роком, являє собою машинописний текст, підписаний Ольжичем. Другий автограф – це напис, зроблений Ольжичем на полях листа Миколи Галагана до Омеляна Сеніка від 9 липня 1941 р.⁵

В Архіві ОУН у Києві зберігається і низка документів, в яких міститься інформація про Олега Ольжича. По-перше, це листи провідних діячів ОУН, які писалися за життя Олега Кандиби-Ольжича і в яких йшлося про нього. По-друге, це знову ж таки листи друзів і співробітників Ольжича, які писалися вже після війни і в яких йшлося про вшанування його пам'яті та з'ясувалися обставини арешту і загибелі Олега Ольжича. До останніх належить і лист Якова Шумелди до Зенона Городиського від 23 березня 1989 р., текст якого подається нижче.

Обставини загибелі Олега Ольжича й досі викликають запитання в істориків. Після арешту 25 травня 1944 р. Олега Ольжича доправили до німецького концтабору Заксенхаузен, де він за два тижні (9 червня) загинув, не витримавши нелюдських тортур, вчинених гестапівцями. Після війни Андрій Мельник головним винуватцем смерті Ольжича назвав гестапівця Вольфа: “Винен в смерті Ольжича тодішній референт українських справ в царстві Гімлера «оберрегірунгсрат» Вольф...”⁶.

1985. – Т. 22. – Ч. 1–4. – С. 75; *Гасюк Б. О.* Ольжич-Кардаш революціонер, державник, християнин // *Олег Ольжич. In memoiam: Спогади, статті.* – С. 347.

⁵ Див.: *Черченко Ю.* Неопубліковані документи про Олега Ольжича...

⁶ Організація українських націоналістів. 1929–1954: Збірник. – На чужині, 1955. – С. 32.

Арешт Олега Ольжича можна пояснити тим, що в кінці 1943 р. – січні 1944 р. німці провели повальні арешти серед відомих їм членів ОУН Андрія Мельника. Був заарештований і сам полковник Мельник. Арешти відбувалися не тільки в Німеччині – 29 вересня 1943 р. був заарештований в Італії Євген Онацький і до 19 жовтня 1944 р. він перебував у тюрмах і концтаборах Італії і Німеччини. У Франції арештували Олексу Бойківа. Тому арешт Олега Ольжича, який після арешту Голови Проводу українських націоналістів (ПУН) полковника Мельника фактично залишився біля керма організації, не виглядав нелогічним. Так само гестапівці полювали за Ярославом Гайвасом, Теофілом Бак-Бойчуком і Яковом Шумелдою, які створили Тимчасове керівництво ОУН після арешту Ольжича і яким вдавалося уникати арешту.

Але якщо сам факт арешту Ольжича не видається дивним, то головні запитання обумовлені двома наступними обставинами. По-перше, чому він приїхав до Львова і з'явився на конспіративній квартирі літературознавця Романа Маланчука, за якою стежило гестапо, про що було вже відомо. Роман Маланчук разом з дружиною також були того дня заарештовані й відправлені до концтабору. По-друге, в Заксенхаузені та інших німецьких концтаборах і тюрмах знаходилась у 1944 р. більша частина провідного активу ОУН Андрія Мельника і Степана Бандери, сотні людей. Але, крім Ольжича, таким жакливим тортурам майже нікого не піддавали. Про що хотіли гестапівці у нього дізнатись?

Одразу після закінчення Другої світової війни Ярослав Гайвас провів слідство у справі закатування Олега Кандиби-Ольжича. На жаль, в Архіві ОУН у Києві нам не вдалося розшукати слідів цього розслідування і знаємо про нього ми тільки з листів Якова Шумелди.

Яків Шумелда в декількох своїх опублікованих статтях-спогадах згадував про діяльність Олега Ольжича. У першу чергу слід назвати статтю Якова Шумелди в газеті “Українське слово” під промовистим заголовком “За що загинув Олег Ольжич-Кандиба”⁷. Також про Ольжича він писав у своїй публікації про Похідні групи ОУН в цитованому вже нами збірнику до 25-ліття ОУН⁸. Андрій Мельник призначив Олега Ольжича керівником ОУН на Наддніпрянщині, і тому відповідно вся ця робота велася під керівництвом останнього. Але ця стаття Я. Шумелди описує головним чином події 1941 р.

Детально причини й обставини загибелі Олега Кандиби-Ольжича Яків Шумелда розглянув у своїй статті “Легенда про книжку та всипу”⁹. У цій

⁷ Шумелда Я. За що загинув Олег Ольжич-Кандиба // Українське слово. – 1952. – Ч. 551–553. – 30 трав. – 13 черв.

⁸ Його ж. Похід ОУН на Схід // Організація українських націоналістів. 1929–1954: Збірник. – На чужині, 1955. – С. 247–279.

⁹ Його ж. Легенда про книжку та всипу // Самостійна Україна. – 1966. – Ч. 5–6. – С. 12–15.

статті він писав: “На одній зустрічі, яку я мав з Ольжичем в останніх днях жовтня 1943 р. у Львові, він висунув думку про те, що треба написати документальну працю про німецьку політику в Україні. Така праця була б для інформації Заходу, а головню, щоби протиставитися большевицькій пропаганді, яка представляла весь український визвольний рух як німецьку агентуру і цей погляд прищиплювала західним аліянтам”¹⁰. Олег Ольжич доручив підготувати цю книгу Якову Шумелді. Книга, яка отримала назву “Револьюція рве кайдани”, була написана до кінця березня 1944 р. Було виготовлено три машинописні копії, а рукопис знищено. “Один примірник був призначений «на Схід», другий «для висилки на Захід», а третій для друку на місці”¹¹. Яків Шумелда передав Олегу Ольжичу всі три примірники книги, а той, у свою чергу, віддав їх зв’язковим. У кінці квітня в Перемишлі була арештована головна зв’язкова Ольжича Гена (Євгенія Зілинська). У неї були вилучені матриці книги, які вона везла з Кракова до Львова, а також машинопис з правками Ольжича і Шумелди. Очевидно, що це був той машинопис, що передбачалося друкувати “на місці”.

Яків Шумелда зазначав, що хоч ця книга нацистам ніяк не могла сподобатись, все ж таки вона навряд чи була головною причиною загибелі О. Ольжича. До того ж, стиль написання роботи був не схожий на тексти самого Ольжича і правки були зроблені різними почерками – це мусило наштовхнути гестапівців на думку про інше авторство. “Ольжича ім’я було вже так обтяжене його всією протинімецькою роботою протягом попередніх років, що навіть, коли б він був дійсним автором вище згаданої праці, це не могло вже мати на його долю жадного впливу”¹². У цій статті Шумелда нагадує, що Ольжич загинув саме в ті дні, коли західні союзники готували десант в Європу, і нацистів могли цікавити його англосаксонські зв’язки. “Під оглядом цих зв’язків цікавим, і здається неприпадковим, є теж та обставина, що майже всі члени ПУН, які перед другою світовою війною відвідували Америку, були так чи інакше знищені під час війни”¹³. Був це лише збіг обставин чи може щось інше?”¹⁴

Тему обставин і причин загибелі Олега Ольжича Яків Шумелда також розглянув у своїй статті в “Українському історичному”¹⁵. Тут він знову наголошує на американських зв’язках Ольжича. “Смерть д-ра Олега Кандиби спліталася, як ми припускали, з днями десантів західних аліянтів у Нор-

¹⁰ Там само. – С. 13.

¹¹ Там само. – С. 14.

¹² Там само. – С. 15.

¹³ У довоєнний час у США і Канаді побували Голова ПУН Євген Коновалець і члени ПУН: Роман Сушко, Омелян Сенник, Микола Капустяняський і Олег Ольжич. Після війни в живих залишилися тільки генерал Капустяняський.

¹⁴ Шумелда Я. Легенда про книжку та всипу. – С. 15.

¹⁵ Його ж. Чому загинув д-р Олег Кандиба-Ольжич у концентраційному таборі? // Український історик. – 1985. – Ч. 1–4 (85–88). – С. 81–90.

мандії, що було смертельною загрозою для Райху. Ольжич був, побіч ген. Миколи Капустянського, 64-літнього тоді члена ПУН, якого часто тягало гестапо на допити, останнім ще живим членом ПУН, які в 1930-х роках жили деякий час у країнах Нового світу. Ольжич був пов'язаний археологічною працею з Гарвардським університетом у 1930-х роках. Був він на лістї тих, яких гестапо підозрївало у прихильності, або зв'язках із західними аліянтами. Коли ж аліянти почали офензиву із заходу, перед урядом Райху мусліо виринати марево українських партизанів. Плян масового повстання існував у Військовому Штабі ПУН; але він був пов'язаний з десантом у південній Європі”¹⁶.

Багато писав про загибель Олега Ольжича відомий дослідник його життя та діяльності професор Любомир Винар. Він вважає, що книга “Револуція рве кайдани” могла бути однією з причин арешту і загибелі О. Ольжича. Адже ще з довоєнного часу Ольжич і його культурна референтура перебрали на себе практично всю видавничу діяльність ОУН, і тому нацисти приписували авторство цієї книги саме Ольжичу¹⁷.

Цікавим видається і питання: чи залишився в німецьких або радянських (тепер російських) архівах хоч би один з трьох примірників книги? Любомир Винар покладав надію відшукати той примірник, який намагалися опублікувати на Заході, адже відомо, що його планували передати представнику ОУН у Скандинавії Богдану Кентржинському. “Наші намагання відшукати копію манускрипту не були успішними. Можливо, що в архіві д[окто]ра Богдана Кентржинського, який в тому часі був представником ОУН у Швеції і взагалі в Скандинавії, знаходиться одна копія загубленого машинопису – оригіналу «Револуція рве кайдани»”¹⁸.

Принагідно слід уточнити, що навесні 1944 р. Богдан Кентржинський мешкав ще у Фінляндії, а до Швеції він перебрався майже нелегально у вересні того ж року. У вересні 1943 р. в м. Гельсінкі вийшла у світ його книга “Правда про Україну” (фінською мовою), де він змалював загарбницьку політику радянського та німецького окупаційних режимів в Україні. Пізніше після війни члени ОУН розповідали Богданові про те, що гестапівці на допитах намагалися дізнатися, яким чином Кентржинський діставав у Гельсінкі інформації та ілюстративний матеріал для своєї книжки “Правда про Україну”. Цю книжку Кентржинський також згодом опублікував у Швеції, і посол СРСР Олександра Коллонтай наказала скупити всі примірники по книжкових магазинах Стокгольма.

Припущення Любомира Винара про те, що в архіві Богдана Кентржинського може зберігатися текст книги “Револуція рве кайдани”, здається нам

¹⁶ *Його ж.* Чому загинув д-р Олег Кандиба-Ольжич у концентраційному таборі? // Олег Ольжич. In *memoiam: Спогади, статті.* – С. 226.

¹⁷ *Винар Л.* Олег Кандиба-Ольжич: Дослідження та джерела. – Нью-Йорк; Острого; Львів, 2007. – С. 176.

¹⁸ Там само. – С. 182.

сумнівним. Богдан Кентржинський був професійним істориком, дійсним членом НТШ і членом-кореспондентом УВАН, він не міг не розуміти цінності такого матеріалу і за ті 25 років, що він прожив у Швеції, обов'язково б його опублікував або хоча б згадав про цю книгу у своїх статтях. Тим більше, що тривалий час разом з Олегом Штулем-Ждановичем Кентржинський був співредактором газети “Українське слово” (Париж).

Досліджуючи життя Олега Ольжича, професор Любомир Винар листувався з людьми, які знали Ольжича і працювали з ним. Частина цього листування він опублікував і зокрема лист Якова Шумелди до нього від 9 вересня 1985 р.¹⁹. Тому нам здається цікавим опублікувати лист Якова Шумелди до одного з чільних діячів ОУН, представника ПУН у країнах Північної Америки, керівника Організації державного відродження України (ОДВУ) у США доктора Зенона Городиського. Ці два листи написані на одну тему і фактично доповнюють один одного.

Документ публікується без скорочень у повній відповідності до оригіналу.

ДОКУМЕНТ

№ 1

Лист Якова Шумелди до Зенона Городиського від 23 березня 1989 р.

В[ельми]п[оважаний] пан[е] д[октор] Зенон Городиський¹

Трентон, Н[ью]-Дж[ерсі]

23-тє березня 1989 р[оку].

Вельмишановний докторе!

Ваш телефон і питання про збірник “Револуція рве кайдани” (така була титульна сторінка праці, про яку хочете згадати у своїй книзі про ВНР²). Біля Вас є дуже достовірні джерела до в'яснення цього питання: Я. Гайвас³, який негайно після закінчення II-ї світової війни вів слідство у справі закатування сл[аветного] п[ана] Ольжича⁴ у концентраційному таборі Саксенгаузен, що пов'язана була з арештом зв'язкової Ґени⁵, яка везла друковані матриці згаданої книги зі Львова до Кракова, де приміщена була підпільна друкарня. В охорону Ґени втягнений був Мих[айло] Недєв*, якого Я. Гайвас перепитував, який ще живе і який кілька років тому розказував мені про всі подробиці арешту Ґени і його розмов на цю тему з Я[рославом] Г[айвасом], що закидав йому, що він (М[ихайло] Н[едзвеський]) “угробив” Ольжича.

Мої досліді, спостереження і моя пов'язаність з цим питанням привели мене до поглядів, що їх я кількома наворотами висловив в моїх писаннях. Коли йде мова про Я[рослава] Г[айваса], про це я ніколи не писав, він палкий революціонер по своїй вдачі, дуже часто користувався дуже палкими словами, які інколи були дуже терпкими. М. Недєв, зі своєю охороною Ґени, їдучи в тому самому поїзді на фалшиві документи на лінії Львів–Краків, не міг нічого Г[ені] допомогти, коли облава СД-Ґештапо і когорт охорони залізничних шляхів окружили поїзд і шукаючи за яки-

¹⁹ Там само. – С. 182–187.

* Під цим словом рукою З. Городиського чорнилом написано: “Мих[айло] Недзвеський”.

мось “Генералом підпілля”⁶ попали на Гену, знайшли її документи “не в порядку”, арештували її і знайшли матрицю книги, яка після прочитання мусіла потрясти цілим Берліном. Книга ставила “німецьких визволителів” на рівні горлорізів Й. В. Сталіна, а “брунатний імперіялізм” навіть більш нелюдським ніж “червоний імперіялізм”. І в матриці знайшли СД-Гештапо копії десятків їхніх таємних розпоряджень, яких тонуом було: “нищ і руйнуй місцеве населення і приготовляй вже підчас війни землі, здобуті на Сході, для німецької колонізації і німецького життєвого простору”.

Вам відомою є теза, яку просовував у своїх писаннях д[окто]р Зинов[ій] Книш⁷, “що сипала Гена”. Я відкидав і відкидаю цю тезу з багатьох причин. Знаючи особисто Гену з передвоєнних років, я вивчив, що вона належить до тих людських типів, які чим більше бити тим більший опір вони будуть ставити. Її “нареченим” у воєнних роках був сл[аветний] п[ан] Михайло Селешко⁸, який був людиною того самого типу. Підчас війни він був у німецьких тюрмах і концтаборі Саксенгавзен. Сл[аветний] п[ан] Костик Мельник⁹ бачив сл[аветну] п[ані] Гену побиту до без-тями у Саксенгавзен підчас конфронтації. Про цю конфронтацію він писав: “в неї залишилася лише кров і покалічене тіло”. Чому били людину, яка “сипала”? Не мали для неї пощади і ласки опришки Й. В. Сталіна. Піймавши її у тюрмі, засудили її на заслання у Казахстан. І з Казахстану переписувалася вона з її судженням Мих[айлом] Сел[ешком].

Опришкам і бандитам Й. В. Сталіна не подобався той перший розділ праці, де точно описано як вони нищили Україну і українців. Його, в їхніх очах, не міг зрівноважити другий розділ про гітлерівські звірства на Україні і копії десятків документів уряду Гітлера і Е. Коха Райхскомісаріату України, що виповнювали з коментарями головну частину праці. Між документами був один, що його ніяк не можу забути: “заздрість, що під оглядом здібності мати і годувати дітей українські жінки мають перевагу над німкенями та їх в майбутньому можна використати для скріпленого розплодження панівної раси”.

Коли б я не працював над нічим інтелектуально і скупчив всю свою увагу на відтворення змісту книги, я може подав би Вам точний зміст поодиноких згаданих трьох головних розділів. Вони є глибоко закопані у моїй пам’яті під томами статей і праць, вражіннь, переживань після складення тої праці. Я пригадую точно лише деякі вислови, як “попали зі сталінського дощу під гітлерівську ринву” ... тощо.

Деякі народи Європи у Другій світовій війні були в тому вигідному положенні, що вони у боротьбі з гітлеризмом могли опертися на ССР, зокрема тоді, коли він для Франції не був загрозою у сталінській формі. Для поляків, угорців, українців і багатьох інших народів одне лихо і прокляття не було ліпше за друге. Були вони лише різних кольорів, але тої самої бандитсько-нищівної суті. Навіть співпрацюючи з ким-небудь, вони планували як у майбутньому знищити союзника, щоби захопити у свої лапи весь світ. Одним з головних завдань книги було документувати ті позиції українського і інших підпільних рухів, бо ж зліва і [з]права питали: “Що ви робите? Чому ідете з мотикою на сонце?”

Завданням деяких підпільних рухів було стояти на позиціях, що не давали безпосередньої перемоги. Перемога інколи приходить після довгих, неуспішних боїв і періодів часу. Вона потребує лише чітких і ясних віх.

З розмови з Вами виніс я переконання, що Ви переконані, що один, одинокий примірник праці везла сл[аветна] п[ані] Гена до Берліну, можливо для посилки до сл[аветного] п[ана] Богдана Кентржинського¹⁰ у Скандинавію. Гену піймало

СД-Гештапо з друкованою матрицею книги. Ранійше, для процесу читання і необхідного поширення було декілька примірників машинописей. Коли б заготовлено одну, одиноку матрицю, вигляди знайти хоч один примірник праці були б нуль. Але при декількох, вони є більші. Відкриття для публичного користування таємних архівів СССР і УССР у найблищому часі може виявити одну або на[віть] дві копії праці... Цінність цієї праці не для професійних політиків, але істориків. Політики мусять кожночасно підтверджувати свій хист біжучою працею, а не тим, що було 50 років тому. Польська приповідка каже: “цо било, а не єст не пішесе в реєстр...” І чомусь під цим оглядом є незрозумілим чому Микола¹¹ розійшовся з Ярославом Г[айвасом], з яким і О[легом] Шт[улем] мотали справи після смерті сл[аветного] п[ана] А[ндрія] М[ельника]¹². Виглядало, що це немов добра російська “тройка”, що бистро тягне віз. Щоби не перешкоджати їй і не мати питань боротьби за владу, деякі провідні друзі стали осторонь і ніколи вже до активної праці не вернули. Кожна влада мусить підтвердити свою легітимність своєю здібністю і мозольною працею у майструванні біжучих питань, а не шукання “візитових карт” у далекому минулому.

Біля Вас у Філядельфії є Батько¹³, який заміняв Я[рослава] Г[айваса] в періоді арешту гештапом його дружини і матері, коли він мусів повністю укриватися і опікуватися Квіткою, малою донею, яка зараз є дружиною ам[ериканського] капітана, а син Я[рослава] Г[айваса] пройшов кривавий шлях В'єтнаму (він народжений вже в З[лучених] Д[ержавах] А[мерики]).

Це вияснення, яке обіцяв у тел[ефонній] розмові. Залишаюся з повагою: Яків Шумелда*¹⁴.

(Без прилоги).

Архів ОУН у Києві, фонд Зенона Городиського. Машинопис, оригінал. (Фонд ще не описаний, тому детальнішої інформації не подаємо. На першій сторінці вгорі над текстом рукою Зенона Городиського червоним чорнилом написано: “Справа збірника «Революція рве кайдани»”. З лівого боку аркуша на полі тим же почерком чорним чорнилом написано: “Інж[енер] Нагірняк їхав разом в поїзді як арештували Гену”).

КОМЕНТАРІ

1. Городиський Зенон (псевдонім – Уманський) – громадсько-політичний діяч, правник. Народився 26 квітня 1915 р. в с. Семиківці на Покутті. Закінчив у Львові Малу семінарію та українську класичну гімназію. Далі вчився на юридичному факультеті Львівського університету, де здобув ступінь магістра права. Правничі студії продовжував в Українському вільному університеті в Празі та закінчив їх ступенем доктора прав у 1943 р. Перед війною працював адвокатом. Під час Другої світової війни був помічником члена ПУН Осипа Бойдуника. Влітку 1941 р. в лавах Буковинського куреня дійшов до Києва, згодом у Полтаві був заарештований гестапо. У кінці війни мешкав у Німеччині. З 1951 р. жив у США, де закінчив Рутгерський університет, працював у Принстонському університеті. Городиський був керівником Організації державного відродження України (ОДВУ), одним із співзасновників Комітету українських політичних партій і організацій (КУППО), секретарем Української Національної Ради, першим заступником Голови ПУН і представником ПУН у країнах Північної Америки.

* Ім'я та прізвище написані від руки кульковою ручкою.

2. ВНР – Всеукраїнська Національна Рада. Йдеться про книгу Зенона Городиського: *Городиський З.* Українська Національна Рада: Історичний нарис. – К., 1993. – 143 с.

3. Гайвас Ярослав (псевдоніми – Андрух, Бистрий, Камінь, Рудий) – політичний діяч, член ОУН. З 1937 р. – член Крайової езекутиви ОУН на західноукраїнських землях (КЕ ОУН на ЗУЗ). З 1939 р. – в еміграції, з верес. 1940 – провідник Крайової езекутиви ОУН Андрія Мельника у Генерал-губернаторстві. Учасник Похідних груп ОУН, у вересні 1941 р. прибув до Києва. Після арешту О. Ольжича разом з Т. Бак-Бойчуком і Яковом Шумелдою керував ОУН. З 1945 р. – член Проводу українських націоналістів (ПУН). З 1950 р. жив у США, був виконавчим секретарем Українського конгресового комітету Америки (УККА). Учасник I Конгресу українців в Росії 22–24 жовтня 1993 р.

4. Кандиба-Ольжич Олег (псевдоніми – Кардаш, Свенціцький; 1907–1944) – поет, археолог, журналіст, політичний діяч. Син поета Олександра Олеса (Кандиби). Народився в Житомирі. З 1923 р. в еміграції в Німеччині, а згодом ЧСР. Закінчив Карловий університет у Празі і захистив докторат (1929) на тему: “Неолітична мальована кераміка Галичини”. Відтак працював в археологічному відділі чеського Національного музею (1926–1932) і асистентом на кафедрі археології Українського вільного університету. У 1938 р. Ольжич їде до США, де став одним із співзасновників Українського наукового інституту Америки. За редакцією д-ра О. Кандиби в Празі у 1939 р. вийшов збірник наукових праць цього інституту. З 1929 р. член ОУН, працював у Тереновому Проводі ОУН у Чехо-Словаччині, з 1937 р. – член ПУН, очолив новостворену (1936) культурну референтуру. Притягнув до співпраці з ОУН Леоніда Мосендза, Уласа Самчука, Олену Телігу та ін. відомих укр. діячів науки і культури. Під час подій 1938–1939 рр. в Карпатській Україні Ольжич знаходився в Хусті, де за дорученням ПУН координував всю ідейно-виховну роботу серед січовиків і місцевого населення, редагував літературно-мистецький журнал “Говерля”. Після початку радянсько-німецької війни Ольжич у складі Похідних груп ОУН приїжджає до Києва, де керує організаційними справами, бере участь у створенні УНРади під проводом проф. Величківського. У цей час він був заступником Голови ПУН і провідником Центрального керівництва ОУН на Наддніпрянщині. 25 травня 1944 р. Ольжич був заарештований у Львові; 9 червня 1944 р. його закатували гестапівці в концтаборі Заксенгаузен. (Детальніше див.: *Кучерук О. О.* Ольжич. 1907–1944. – К., 2007).

5. Гена, тобто Євгенія Зілинська – член ОУН, наречена Михайла Селешка. Була секретарем і зв’язковою Олега Ольжича. Після звільнення з концтабору повернулася до Західної України, де була заарештована працівниками НКВД і вислана за одними даними в Сибір, за іншими – до Казахстану.

6. Йдеться про польський рух опору.

7. Книш Зиновій (псевдоніми – Ренс, Голіят, Ю. Мохнацький; 1906–1999) – політичний діяч, історик, журналіст. Народився в Коломиї 16 червня 1906 р. в учительській родині. Отримав освіту в початковій народній школі ім. Т. Шевченка і українській гімназії. Успішно завершив студії у Львівському університеті, отримавши ступінь магістра у 1929 р., а в 1930-му – доктора права і політичних наук. З юнацьких років брав активну участь в українському суспільному житті. У 1922 р. він стає членом УВО, у 1924 р. – членом Окружної команди Української військової організації (УВО) в Коломиї, а згодом – членом Бойової референтури. Вперше його

було заарештовано польською поліцією 12 березня 1929 р., і три місяці він провів у в'язниці. Навесні 1930 р. був призначений бойовим референтом Крайової команди УВО, брав участь у роботі Першої конференції ОУН на ЗУЗ 24–25 лютого 1930 р., де було створено Крайову екзекутиву ОУН. У червні 1930 р. в Празі брав участь у роботі конференції Проводу українських націоналістів (ПУН) з представниками Крайової екзекутиви ОУН і Крайової команди УВО, на якій обговорювалося розмежування завдань ОУН і УВО. 30 липня 1930 р. брав участь в експропріаційній акції – нападі на поштовий віз під Бібркою (Львівська обл.). Восени 1931 р. знову був заарештований і засуджений до 8 років тюрми. У червні 1936 р. його було звільнено за амністією, працював секретарем дирекції “Центросоюзу” у Львові. У липні 1939 р. був знову заарештований і вийшов на свободу після окупації Польщі. Після розколу ОУН став на боці А. Мельника. З 1940 р. – член Проводу і секретаріату ПУН (Краків), бере безпосередню участь в організації Похідних груп ОУН. У 1940–1941 рр. – начальник канцелярії Українського центрального комітету (УЦК). У 1941–1942 рр. – секретар дирекції “Народної торгівлі” (Львів), посадник повітів у Калуші (1942), Золочеві (1943–1944). У травні 1944 р. переїжджає до Австрії, а в 1946 р. – до Франції, був провідником ОУН у Західній Європі, секретарем світського відділу греко-католицької місії для українців Західної Європи і створеної при ній Суспільної служби. З 1949 р. – у Канаді. Обіймав посади першого заступника Голови ПУН і генерального судді ОУН. Автор 50 великих праць і низки статей та брошур на історичну тематику. Головна тема досліджень: історія УВО і ОУН. Помер 14 листопада 1999 р. у Торонто (Канада).

8. Селешко Михайло (псевдоніми – Ешкіс, Турок, Тиктор, Роман, Обережний; 1901–1981) – політичний діяч, журналіст, інженер. Народився в селі Витвиця (тепер Долинський р-н Івано-Франківської обл.) у 1901 р. 17-літнім гімназистом вступив до Української Галицької Армії. Влітку 1919 р. захворів на тиф і з цієї причини не відступив з частинами УГА за Збруч, а переховувався у Галичині. Згодом повернувся до Долинської гімназії, яку закінчив 1922 р. Там же у гімназії він вступив до Української військової організації. У 1922 р. українські політичні партії Галичини бойкотували вибори до польського союму. Селешко як член УВО брав активну участь у цьому бойкоті, за що був заарештований. Після втечі з в'язниці він нелегально перейшов кордон у Карпатах і втік до Чехо-Словацької Республіки. Там у 1927 р. закінчив Українську господарську академію в Подебрадах за фахом інженер хімік-технолог, але вже через конфлікт з чеською поліцією (був затриманий при нелегальному транспортуванні зброї) йому того ж року довелося знову втікати – тепер уже до Німеччини. Мешкає в Берліні, дописує до львівських часописів “Діло” та “Новий час”, працює секретарем Комітету допомоги втікачам з України. У 1929 р. вступає до ОУН. У березні 1931 р. Селешко стає особистим секретарем Голови ПУН Євгена Коновальця, а після його вбивства – секретарем Андрія Мельника. У 1940 р. його обирають секретарем головної управи Українського національного об'єднання Німеччини, працює він і в Українській пресовій службі в Берліні. У січні 1944 р. його було заарештовано разом з іншими членами ОУН, і майже рік він провів у німецькій тюрмі у Потсдамі. Після війни (у 1948 р.) Селешко переїжджає до Канади, де також бере активну участь в українському громадсько-політичному житті: був секретарем Української стрілецької громади, членом Крайової екзекутиви Українського національного об'єднання Канади, секретарем Крайового комітету Українського визвольного фонду Канади. Опублікував низку статей в націоналістич-

них виданнях, автор двох книг спогадів: *Селешко М.* Вінниця. – Нью-Йорк; Торонто; Лондон; Сідней, 1991. – 211 с.; *Його ж.* У кігтях гестапо. – К., 1996. – 224 с. Помер Михайло Селешко у 1981 р. в Торонто.

9. Мельник Кость (псевдонім – Горський; 1907–1984) – український політичний діяч. Народився в с. Береги коло Самбора. Вчився в Самборі, у львівській Політехніці, згодом переїхав до Праги. Був активним діячем в Українській студентській академічній громаді і в Центральному союзі українських студентів (ЦЕСУС). Член ОУН, один з найближчих співробітників і товаришів Олега Ольжича, фактично був адміністратором Культурної референтури. Разом з Ольжичем брав активну участь у Похідних групах ОУН. У 1944 р. разом з іншими членами ОУН був заарештований і перебував у концтаборі Заксенгаузен. Після закінчення війни деякий час жив у Німеччині, згодом переїхав до США. (Детальніше див.: *Бажанський М.* Кость Мельник – людина високого пориву // Самостійна Україна. – Рік XXXVI. – 1984. – Ч. 1 (411). – С. 64–67).

10. Кентржинський Богдан (псевдоніми – Доктор, Кент, Орловський, В. Сіверський, Шапара; 1919–1969) – політичний діяч, журналіст, історик. Народився в м. Рівному 22 лютого 1919 р. в родині вчителів дворянського походження. Його мати була вислана на поселення до Казахстану. У 1936 р. закінчив рівненську гімназію ім. Пекарського і того ж року вступив на гуманістичний відділ Варшавського університету, а з 1937 р. одночасно слухав лекції і у Високій школі журналістики також у Варшаві. У 1938–1941 рр. Б. Кентржинський слухає лекції в університетах Франкфурта-на-Майні, Осло і Берліна. У цей час він активно працює в Українському національному об'єднанні (УНО) в Німеччині. Членом ОУН Кентржинський став наприкінці 1930-х рр. Після розколу ОУН залишився серед прибічників полковника Андрія Мельника. У липні 1941 р. Головою ПУН призначений уповноваженим ОУН на Фінляндію. У липні–вересні 1941 р. Б. Кентржинський перебував у Фінляндії, а з січня 1942 р. постійно жив у Гельсінкі. У квітні 1942 р. він зареєстрував у Державному інформаційному бюро Фінляндії створення Українського інформаційного бюро для Фінляндії і Скандинавії (УІФС), яке видавало бюлетень фінською, німецькою і шведською мовами, а також готувало матеріали для української преси. Влітку цього року Кентржинський починає видавати часопис “Українець у Фінляндії”. Завдяки діяльності УІФС у фінській пресі протягом 1942–1944 рр. з'явилося приблизно 800 статей, присвячених Україні і українській тематиці. У 1944 р. переїжджає до Швеції, співпрацює з газ. “Dagens Nyheter”, а у 1948 р. дістав роботу кореспондента лондонського “Daily Telegraph”. З часом він засновує в Стокгольмі Українське інформаційне бюро на Скандинавію (УІБ), співробітниками якого були Ю. Борис і Б. Залуга, створює і очолює Український академічний клуб у Стокгольмі (листоп. 1949 р.). З 1949 р. Кентржинський був представником Виконного органу (ВО) УНРади у Скандинавії. У ці ж роки він стає членом Проводу ОУН. У 1949–1950 рр. Б. Кентржинський слухає лекції в Стокгольмському університеті; у 1951 р. захищає докторську дисертацію в Українському вільному університеті в Мюнхені на тему: “Союз Карла XII з Мазепою в освітленні найновішої шведської історіографії”. 1957 р. Кентржинський захищає габілітаційну дисертацію в Українському вільному університеті в Мюнхені на тему: “Карл X Густав і східноєвропейська криза 1654–1655 рр.” і з цього року аж до смерті працює професором університету в Стокгольмі. Внесок Б. Кентржинського у розвиток української історичної науки високо оцінили його колеги – він був обраний членом НТШ та членом-кореспондентом УВАН.

11. Очевидно, йдеться про Миколу Плав'юка. Плав'юк Микола Васильович (псевдоніми – Гайовий, Ковальчук, Коваленко, Юнак, Безіменний; нар. 1927) – громадсько-політичний і державний діяч, публіцист. Народився в с. Русові (Снятинський р-н Івано-Франківської обл.) в селянській сім'ї. Навчався у Снятинській гімназії, а з вересня 1941 р. – у Снятинській державній торговельній школі. Тоді ж вступив до лав юнацтва ОУН під проводом А. Мельника, згодом став повітовим провідником юнацтва, а опісля – орг. референтом для зв'язку з поодинокими місцевостями у повітовій ексекутиві. У 1943 р. почалися арешти членів ОУН і М. Плав'юк змушений був переїхати до м. Косова, де він очолив оселю Виховної спільноти укр. молоді (ВСУМ). У 1944 р. був заарештований німцями, але йому вдалося звільнитись з тюрми, і він вступив до повстанського загону. Згодом цей загін увійшов до формування УПА-Захід, але С. Касіяна та М. Плав'юка бандерівці арештували і збиралися розстріляти як мельниківців. Тому вони втекли з табору і перебралися на Закарпаття, а далі до Відня. Навесні 1945 р. М. Плав'юк з наказу ОУН вступає до Другої дивізії УНА під командуванням полк. А. Долуда і через орг. зв'язки допомагає десяткам укр. старшин і вояків не потрапити до таборів військовополонених і оминати насильницьку репатріацію до СРСР. Після закінчення війни переїжджає до Мюнхена, закінчує укр. середню школу в таборі ДП Карлсфель та вступає до університету. М. Плав'юк був членом Української студентської громади в Мюнхені, членом студ. т-ва “Січ”. Бере активну участь у роботі “Пласту” в Німеччині (належав до куреня “Лісові чорти”), був одним з організаторів студ. т-ва “Зарево”, орг. референтом проводу Центрального союзу укр. студентів (ЦЕСУС). У липні 1949 р. отримує диплом Мюнхенського університету Людвіга Максиміліана за фахом економіст. Наприкінці 1949 р. М. Плав'юк разом із сім'єю переїхав до Канади. Тут він у 1954 р. закінчує торговельний факультет ун-ту Конкордія в м. Монреаль, працює в м'ясній індустрії, проходить шлях від звичайного робітника до президента фірми “Essex Packers”. З 1950 р. працює у філії УНО в Монреалі. 1956 р. він став Президентом УНО Канади. У 1967 р. М. Плав'юка було обрано Генеральним секретарем СКВУ, у 1973 р. – ексекутивним Віце-президентом СКВУ, а в 1978 р. – Президентом СКВУ. У 1964 р. на V Великому Зборі українських націоналістів (ВЗУН) він стає членом ПУН, а у травні 1979 р. на IX ВЗУН М. Плав'юка обирають Головою Проводу ОУН. На X сесії УНРади в липні 1989 р. М. Плав'юк був обраний Віце-президентом УНР в екзилі, а в грудні 1989 р. став Президентом УНР в екзилі. У 1992 р. Надзвичайна сесія УНРади прийняла рішення про передачу повноважень Державного центру (ДЦ) УНР в екзилі органам державної влади незалежної України. 24 серпня 1992 р. під час проведення Всесвітнього форуму українців у Маріїнському палаці в Києві керівництво ДЦ УНР в екзилі на чолі з Президентом УНР в екзилі М. Плав'юком передало владні регалії УНР Президентові України Л. Кравчуку на підтвердження того, що Українська держава є правонаступницею УНР. 18 травня 1993 р. М. Плав'юк отримав громадянство України. У 1993 р. ОУН зареєстрована Міністерством юстиції України як громадська організація. Під керівництвом Голови ОУН М. Плав'юка в Україні відбулися XII (1993), XIII (1994), XIV (1997), XV (2000), XVI (2003), XVII (2006) ВЗУН. У 1997 р. Президент України нагородив М. Плав'юка орденом “За заслуги” III ступеня.

12. Мельник Андрій (псевдоніми – Євген, Артишок, Василь Артишук, Директор, Професор, полковник Кримінальник; 1890–1964) – військовий і політичний діяч. Народився 12 грудня 1890 р. у с. Воля Якубова (Дрогобицький р-н, Львівська

обл.). Його батько – Атанас Мельник, свідомий активіст національного руху, мати – Марія Коваль. Вчився у гімназіях в Самборі, Дрогобичі і Стрию. З 1914 р. – учасник Першої світової війни, сотник Легіону УСС, перебував у російському полоні. У 1917 р. у Києві разом з Євгеном Коновальцем брав участь у створенні формації Січових Стрільців. У 1919 р. був призначений начальником штабу Дієвої Армії УНР. Разом з Є. Коновальцем 1922 р. бере участь у створенні УВО. Наприкінці 1922 р. призначений першим крайовим командантом УВО на західноукраїнських землях. 1924 р. його заарештовано у справі О. Басараб, і чотири роки провів у в'язниці. Після виходу з в'язниці як розконспірований діяч ОУН відійшов від нелегальної діяльності – працює за фахом інспектором лісів і дібров Греко-католицької митрополії Андрея Шептицького. Крім того, займається легальною громадською роботою: входить до правління видавничої спілки “Діло”, очолює головну раду католицької організації української молоді “Орли”, входить до комбатантської організації “Молода громада”, головує в Товаристві українських інженерів тощо. Після вбивства Є. Коновальця (22 травня 1938) перебирає керівництво ОУН і Українського Націоналістичного Руху (з 11 жовтня 1938 р.). У серпні 1939 р. II ВЗУН одностайно затвердили А. Мельника Головою ПУН і ОУН. У січні 1944 р. заарештований німцями, разом з іншими членами ОУН перебував у концтаборі Заксенгаузен. Після закінчення війни мешкав у Люксембурзі. На III ВЗУН (1947) його обрали довічним Головою ОУН (детальніше див.: *Кучерук О. Андрій Мельник.* – К., 2005).

13. Бак-Бойчук Теофіл (псевдонім – Батько) – громадсько-політичний діяч. У 1940 р. обласний провідник ОУН на Лемківщині (Сянок). У 1941 р. учасник Похідних груп ОУН, організаційний референт Центрального проводу ОУН. Після війни жив у Німеччині, згодом в еміграції у США, один з керівників Організації державного відродження України ім. Олега Ольжича (ОДВУ).

14 Шумелда Яків (псевдоніми – Вербовий, Дедаць, Дидалевський, Дубовий, Кім, Лукаш, Святославський; 1914–1993) – політичний і культурний діяч, політолог, правник і економіст. Народився 13 вересня 1914 р. в с. Бушковичі на Посянні. Студентський діяч у Празі й Берліні, провідний діяч ОУН (чл. ПУН), учасник Похідних груп ОУН, член управи м. Києва (1941). З 1943 р. очолював референтуру виховання ПУН. Після арешту Ольжича разом з Я. Гайвасом і Т. Бак-Бойчуком здійснював керівництво ОУН. У 1946–1948 рр. виконував обов'язки ділового керівника ПУН і його Генерального секретаря. В еміграції у Німеччині був доцентом Української високої економічної школи в Мюнхені, де викладав політичну економію і економіку промисловості. Далі переїхав до США, працював професором високих шкіл у Сан-Франциско. Автор праць “Від Маркса до Маленкова” (1955), “Зміни в СРСР після смерті Сталіна” (1957), “Стратегія та тактика українського визвольного руху” (1966), “На половині дороги” (1985), численних статей з політологічної, економічної тематики, історії українського націоналізму. Помер 3 лютого 1993 р. в Сан-Франциско.

Юрій Черченко (Київ). Листування Олега Ольжича та документи про нього в Архіві ОУН у Києві.

У статті подається огляд листування Олега Кандиби (О. Ольжича) та інших документів, в яких є інформація про нього, з Архіву ОУН у Києві. Публікується також лист одного з чільних діячів ОУН Якова Шумелди до керівника Організації державного відродження України (США) Зенона Городиського про обставини загибелі Олега Кандиби-Ольжича в німецькому концтаборі.

Ключові слова: листування, Архів ОУН у Києві, Олег Кандиба-Ольжич, концтабір.

Юрий Черченко (Киев). Переписка Олега Ольжича и документы о нем в Архиве ОУН в Киеве.

В статье представлен обзор переписки Олега Кандыбы-Ольжича и других документов, содержащих информацию о нем, из Архива ОУН в Киеве. Публикуется также письмо одного из видных деятелей ОУН Якова Шумелды к руководителю Организации государственного возрождения Украины (США) Зенону Городыскому об обстоятельствах гибели Олега Кандыбы-Ольжича в немецком концлагере.

Ключевые слова: переписка, Архив ОУН в Киеве, Олег Кандыба-Ольжич, концлагерь.

Yurii Cherchenko (Kyiv). Correspondence of Oleh Olzhych and Documents about His Activity in the Archive of the Organization of Ukrainian Nationalists in Kyiv.

This article presents a review of correspondence of Oleh Kandyba-Olzhych and other documents from the Archive of OUN in Kyiv. There is also the letter from one of the leaders of OUN Yakob Shumelda to Zenon Horodysky, the leader of the Organization of the State Rebirth of Ukraine (USA). This document contains information about the death of Oleh Kandyba-Olzhych in the German concentration camp.

Key words: correspondence, Archive OUN in Kyiv, Oleh Kandyba-Olzhych, concentration camp.